

UCHWAŁA

26 października 2023 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Tomasz Szanciło

(przewodniczący)

SSN Jacek Widło (sprawozdawca)

SSN Dariusz Pawłyszcz

na posiedzeniu niejawnym 26 października 2023 r. w Warszawie
w sprawie z powództwa E. K. i A. K.
przeciwko Bank spółce akcyjnej w W.
o zapłatę i ustalenie,
na skutek przedstawienia przez Sąd Apelacyjny w Warszawie
postanowieniem z 29 listopada 2022 r., V ACa 949/21,
zagadnienia prawnego:

"1. czy w sprawie, w której dochodzone są roszczenia wywodzone z abuzywności klauzul umownych o ustalenie nieważności umowy kredytu i zwrot nienależnych świadczeń spełnionych na jej podstawie, zachodzi po stronie powodowej współuczestnictwo konieczne kredytobiorców?

w razie pozytywnej odpowiedzi:

2. czy przystąpienie do sprawy osoby zawiadomionej w trybie art. 195 § 2 zdanie drugie k.p.c. po upływie terminu wskazanego w art. 195 § 2 zdanie trzecie k.p.c. jest bezskuteczne (art. 167 k.p.c.), czy też należy je potraktować jako wystąpienie z nowym powództwem?"

podjął uchwałę:

W sprawie o ustalenie nieważności umowy kredytu i o zwrot nienależnych świadczeń spełnionych na jej podstawie po stronie powodowej nie zachodzi współuczestnictwo konieczne kredytobiorców.

(r.g.)

UZASADNIENIE

1. Sąd Apelacyjny w Warszawie postanowieniem z 29 listopada 2022 r. przedstawił do rozstrzygnięcia następujące zagadnienie prawne: „Czy w sprawie, w której dochodzone są roszczenia wywodzone z abuzywności klauzul umownych o ustalenie nieważności umowy kredytu i zwrot nienależnych świadczeń spełnionych na jej podstawie, zachodzi po stronie powodowej współuczestnictwo konieczne kredytobiorców?”, a w razie pozytywnej odpowiedzi: „Czy przystąpienie do sprawy osoby zawiadomionej w trybie art. 195 § 2 zdanie drugie k.p.c. po upływie terminu wskazanego w art. 195 § 2 zdanie trzecie k.p.c. jest bezskuteczne (art. 167 k.p.c.), czy też należy je potraktować jako wystąpienie z nowym powództwem?”.

2. Powyższe zagadnienie powstało w toku postępowania apelacyjnego prowadzonego przed Sądem Apelacyjnym, który rozpoznawał apelację pozwanego Banku spółki akcyjnej w W. (dalej: „Bank”) w sprawie z powództwa E.K. o zasądzenie i ustalenie nieważności umowy kredytu. Pozwem z 25 czerwca 2018 r. powódka wniosła o zasądzenie od pozwanego – w związku z nieważnością umowy kredytu – kwoty: 230 075,11 zł i 11 7947,27 CHF wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie, ewentualnie, w przypadku uznania ważności umowy, o zasądzenie od pozwanego kwot: 78 330,38 zł i 55 525,39 CHF, pobranych tytułem nadpłat rat kapitałowo–odsetkowych, uiszczonych od dnia wniesienia pozwu do dnia zapłaty, kwoty 3019,83 CHF, będącej wynikiem nieuprawnionego zwiększenia marży do czasu wpisu zabezpieczenia w postaci hipoteki na nieruchomości wraz z odsetkami od dnia wniesienia powództwa do dnia zapłaty, a także kwoty 988,60 zł pobranej tytułem nieuprawnionego obciążenia powódki kosztami ubezpieczenia niskiego wkładu własnego wraz z odsetkami ustawowymi od dnia wniesienia powództwa do dnia zapłaty. W dniu 21 sierpnia 2020 r. powódka rozszerzyła powództwo, zgłaszając dodatkowo roszczenie o ustalenie nieważności umowy kredytu. W piśmie z 14 września 2020 r. powódka rozszerzyła żądanie w zakresie zapłaty.

Po doręczeniu A.K. 23 lutego 2021 r. zawiadomienia w trybie art. 195 § 1 k.p.c. o możliwości przystąpienia do sprawy w charakterze powoda pismem z 30

marca 2021 r. oświadczył on, że przystępuje do sprawy po stronie powodowej w zakresie ustalenia, iż umowa kredytu jest w całości nieważna. A.K. poparł powództwo E.K.. E.K. zawarła z A.K. porozumienie, w którym oboje oświadczyli, że raty kapitałowo-odsetkowe i inne płatności związane z umową kredytu były dokonywane wyłącznie przez powódkę z jej majątku, a A.K. nie posiada roszczeń związanych z tą umową. Jednocześnie powódka zobowiązała się do dalszego ponoszenia całości kosztów związanych z zawartą umową kredytu z własnego majątku.

3. Wyrokiem z 5 lipca 2021 r. Sąd Okręgowy Warszawa-Praga w Warszawie w punkcie pierwszym ustalił, że umowa zawarta 8 lipca 2008 r. pomiędzy Bankiem a E.Ł. (obecnie: K.) i A.K. jest w całości nieważna, w punkcie drugim zasądził od pozwanego na rzecz powódki dochodzone roszczenie pieniężne w całości. Sąd ten wskazał, że interes prawny powodów w żądaniu ustalenia nieważności umowy jest oczywisty, bowiem bez takiego rozstrzygnięcia na przyszłość o zasadach rozliczenia kredytu nie istnieje możliwość definitywnego zakończenia sporu, ustalenia sposobu rozliczenia stron oraz usunięcia skutków nieważności umowy. Sąd uznał następnie, że umowa kredytu okazała się w całości bezwzględnie nieważna w oparciu o art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 i art. 385¹ k.c., który powinien być interpretowany w zgodzie z dyrektywą, umożliwiając zastosowanie sankcji nieważności w stosunku do całej umowy. Zdaniem Sądu Okręgowego umowa jest w całości bezwzględnie nieważna także w oparciu o art. 58 § 1 w zw. z art. 353¹ k.c. i art. 69 ustawy Prawo bankowe, jako naruszająca granice zasady swobody umów i sprzeczna z naturą stosunku prawnego wynikającego z umowy kredytu. Bezwzględna nieważność umowy wynika również z art. 58 § 2 k.c. wobec sprzeczności umowy z zasadami współżycia społecznego, jakimi są: uczciwość, rzetelność podmiotów profesjonalnych (banków) i udzielanych przez nie informacji, a także ochrona podmiotów słabszych, w tym konsumentów. W konsekwencji, wobec nieważności umowy kredytu, powódce przysługuje roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia, bowiem spełnione było ono bez podstawy prawnej. Wszystkie wpłaty dokonane przez powódkę na rzecz banku w związku z umową kredytu powinny podlegać zwrotowi na podstawie art. 410 w zw.

z art. 405 k.c. Sąd nie odniósł się do kwestii współuczestnictwa procesowego po stronie powodów.

4. W apelacji pozwanego z 7 grudnia 2021 r. zarzucono m.in. naruszenie art. 167 w zw. z art. 195 § 1 w zw. z art. 196 § 1 k.p.c. przez błędne przyjęcie, że powód A.K. przystąpił do sprawy po stronie powodowej w sytuacji, gdy jego przystąpienie było bezskuteczne z powodu przekroczenia dwutygodniowego terminu oraz art. 72 § 1 w zw. z art. 189 k.p.c. przez wyrokowanie o roszczeniu o ustalenie, że umowa jest nieważna i uwzględnienie tego roszczenia, podczas gdy w tym zakresie zachodzi po stronie kredytobiorców współuczestnictwo konieczne, a powód A.K., który był jedną ze stron umowy, nie przystąpił do sprawy.

5. Na tle rozpoznawanej apelacji Sąd Apelacyjny w Warszawie powziął wątpliwości, które znalazły wyraz w sformułowanym zagadnieniu prawnym, a sprowadzającym się w pierwszym rzędzie do odpowiedzi na pytanie, czy po stronie powodowej w sprawie o ustalenie nieważności umowy kredytu występuje współuczestnictwo konieczne, jeżeli stroną umowy był więcej niż jeden kredytobiorca. W postanowieniu z 29 listopada 2022 r. Sąd Apelacyjny wskazał, że w kwestii charakteru współuczestnictwa stron umowy w sprawie o ustalenie nieważności umów zarysowały się dwa stanowiska.

Zgodnie z pierwszym między stronami umowy zachodzi współuczestnictwo jednolite konieczne w rozumieniu art. 73 § 2 k.p.c. Oznacza to, że stroną powodową w sprawie o ustalenie nieważności umowy kredytu powinni być wszyscy kredytobiorcy. Współuczestnictwo jednolite zachodzi wówczas, gdy wyrok ma dotyczyć niepodzielnie wszystkich współuczestników. Oznacza to, że wobec każdego ze współuczestników niezbędne jest wydanie jednorodnego rozstrzygnięcia. Ewentualna rozbieżność rozstrzygnięcia wobec współuczestników jednolitych stanowiłaby wewnętrzną sprzeczność wyroku i nie byłaby możliwa do pogodzenia z istotą stosunku prawnego. Jako dalsze uzasadnienie można przywołać pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w uchwale składu siedmiu sędziów z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21 (OSNC 2021, nr 9, poz. 56), której nadano moc zasady prawnej. Sąd wskazał, że niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ k.c.) jest od początku, z mocy prawa, dotknięte bezskutecznością na korzyść konsumenta, który może udzielić następczo świadomej oraz wolnej zgody

na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną. Według tej koncepcji niedopuszczalna jest sytuacja, w której jeden z kredytobiorców potwierdzi postanowienia abuzywne, a drugi zażąda ochrony wynikającej z art. 385¹ § 1 k.c. Rozstrzygnięcie sądu musi być tożsame dla wszystkich kredytobiorców. Nie można bowiem orzec, że w stosunku do jednego z nich umowa jest ważna, a w stosunku do drugiego nieważna. Tego typu rozbieżność nie jest możliwa do pogodzenia z istotą stosunku prawnego.

Zgodnie z drugim stanowiskiem, do którego przychyła się Sąd Apelacyjny, każdy z kredytobiorców ma legitymację do samodzielnego wystąpienia o ustalenie nieważności umowy. Sąd podkreślił, że kwestia współuczestnictwa procesowego powinna być bowiem określana odrębnie dla każdego stanu faktycznego i odpowiadającego mu stanu prawnego. W związku z tym analiza istoty spornego stosunku prawnego, decydującego o współuczestnictwie koniecznym, powinna być dokonywana z punktu widzenia relewantnych dla rozpoznania niniejszej sprawy przepisów prawa materialnego. Jeżeli zatem źródłem stosunków obligacyjnych jest umowa, legitymacja procesowa powiązana zostaje z reguły z każdym z podmiotów mających status strony tej umowy. W przypadku rozpoznawanej sprawy mamy do czynienia z umową zawartą przez dwie osoby jako biorące kredyt z jednym podmiotem tego kredytu udzielającego, przy czym występuje jedna umowa kredytu, wielopodmiotowa po stronie kredytobiorców. Nie ma więc między nimi współuczestnictwa koniecznego, w dodatku jednolitego. Nie występuje bowiem sytuacja prowadząca do toczenia sporu sądowego na gruncie umowy kredytu, w którym muszą wystąpić wszyscy kredytobiorcy łącznie (art. 72 § 2 k.p.c.), gdyż z istoty umowy kredytu i przepisów go dotyczących nie wynika, że wyrok dotyczyć będzie niepodzielnie wszystkich współuczestników (art. 73 § 2 k.p.c.). Zasadą wyrażoną w art. 73 § 1 k.p.c. jest zaś działanie każdego współuczestnika w imieniu własnym. Skoro na nieważność czynności prawnej może się powołać każda osoba zainteresowana, to legitymowanym jest każdy zainteresowany w ustaleniu tej nieważności bez względu na to, czy zainteresowanymi w takim ustaleniu są w tym samym stopniu również inne osoby. Pogląd o współuczestnictwie koniecznym wszystkich kredytobiorców kłóci się z możliwością przypisania im wszystkim w każdych okolicznościach interesu prawnego w żądaniu ustalenia, stanowiącego

przesłankę merytoryczną powództwa wywodzonego z art. 189 k.p.c., co obrazują realia niniejszej sprawy, w której współkredytobiorca A.K., zgodnie z porozumieniem wewnętrznym kredytobiorców, nie dokonywał spłat kredytu, a w konsekwencji nie dochodzi roszczenia o zapłatę i nie jest właścicielem nieruchomości, na której ustanowiono zabezpieczenie umowy kredytu. W tym kontekście podnoszony jest także argument, że nie można różnicować sytuacji strony w zależności od tego, czy wprost zgłasza żądanie ustalenia nieważności umowy, czy też jedynie przesłankowo się na nią powołuje w sprawie o zapłatę świadczeń spełnionych na jej podstawie. To stanowisko bazuje na dorobku doktryny, z którego wynika, że w przypadku powództw o ustalenie nie można przyjmować koniecznego charakteru współuczestnictwa, jeżeli jego występowanie podyktowane byłoby tylko celowością bądź zapewnieniem pełnej skuteczności rozstrzygnięcia wobec określonych podmiotów. W konsekwencji współuczestnictwo konieczne w procesach o ustalenie należy ograniczyć do tych spraw, których przedmiotem są stosunki prawne, do których mają zastosowanie przepisy o współwłasności, a ponadto do przypadków związanych ze współposiadaniem prawa odkupu lub pierwokupu. W konsekwencji, zgodnie z tą koncepcją, na nieważność czynności prawnej może się powołać samodzielnie każda osoba zainteresowana. Rozszerzona prawomocność wyroku dotyczy zaś wyłącznie stron postępowania bądź podmiotów, które nie brały udziału w postępowaniu, lecz łączyłoby je ze stroną współuczestnictwo materialne jednolite, które w takim wypadku nie zachodzi. Zdaniem Sądu, to stanowisko pozostaje aktualne w sprawach o ustalenie nieważności umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne. Odmowa przyznania jednemu kredytobiorcy samodzielnej legitymacji procesowej uniemożliwiłaby mu skorzystanie z prawa do sądu. Wymaganie łącznego dochodzenia żądania tworzy bowiem wobec konsumenta dodatkowe utrudnienie dla skutecznego dochodzenia ochrony prawnej.

Sąd Najwyższy, zważył co następuje:

6. Istota problemu, związanego z pierwszym zagadnieniem prawnym, sprowadza się do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy po stronie powodowej – kredytobiorców żądających ustalenia nieważności kredytu występuje współuczestnictwo konieczne, także jeżeli dochodzą oni świadczeń, które wynikają

z ustalenia nieważności umowy. W sprawie jeden ze współkredytobiorców – konsumentów dochodzi – na podstawie art. 189 k.p.c. – ustalenia nieistnienia stosunku prawnego wynikającego z umowy kredytowej, której stroną było dwoje kredytobiorców oraz z drugiej strony bank.

7. Problematyka współuczestnictwa koniecznego po stronie powodowej dotychczas była przedmiotem niewielu wypowiedzi orzeczniczych i cieszyła się stosunkowo skromnym zainteresowaniem doktryny.

W art. 72 § 2 k.p.c. zawarto ustawową definicję współuczestnictwa koniecznego po stronie biernej. Z innych przepisów kodeksu, w szczególności art. 195 k.p.c. wynika, że współuczestnictwo konieczne może występować także jako współuczestnictwo czynne, jakkolwiek – jak się przyjmuje – są to sytuacje wyjątkowe. Przyjmuje się, że współuczestnictwo konieczne jest kwalifikowanym rodzajem współuczestnictwa materialnego (zob. art. 72 § 3 k.p.c.) i istnieje wtedy, gdy po danej stronie procesowej występuje kilka podmiotów razem, ponieważ przysługuje im łączna legitymacja procesowa. Występowanie poszczególnych podmiotów indywidualnie jest niedopuszczalne, powoduje to brak pełnej legitymacji procesowej, który, jeżeli nie zostanie uzupełniony, skutkuje – według dominującego poglądu – oddaleniem powództwa, a według stanowiska mniejszościowego – jego odrzuceniem.

8. Współuczestnictwo konieczne może wynikać: po pierwsze, z istoty stosunku prawnego, gdy sama istota tego stosunku będącego przedmiotem procesu wskazuje na konieczność łącznego występowania uprawnionych lub zobowiązanych podmiotów, a więc na istnienie łącznej legitymacji procesowej; po drugie, z przepisu ustawy, gdy niezależnie od istoty stosunku prawnego ustawa wyraźnie wskazuje na konieczność współwystępowania w procesie określonych podmiotów. Współuczestnictwo konieczne wynikające z istoty spornego stosunku prawnego pojawia się wtedy, gdy z założeń tego spornego stosunku wynika konieczność łącznego występowania uprawnionych lub zobowiązanych. Podstawą współuczestnictwa koniecznego wynikającego z istoty spornego stosunku prawnego są sytuacje, w których występująca między podmiotami więź w relacji do przedmiotu procesu jest tego rodzaju, że sąd może rozstrzygnąć o nim tylko wtedy,

gdy każdy z tych podmiotów uczestniczy w procesie w charakterze strony (wyrok SN z 10 stycznia 2019 r., II CSK 371/18, OSNC 2019, nr 10, poz. 104).

9. Jeżeli chodzi o skromne wypowiedzi doktryny (zob. M. Jędrzejewska, *Współuczestnictwo procesowe. Istota, zakres, rodzaje*, Warszawa 1975, s. 19, 169-170; K. Weitz, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, LEX/el. 2022, kom do art. 72; A. Barańska, *Współuczestnictwo materialne w procesie cywilnym*, ZNUŁ 1973, nr 95; P. Grzegorzczak, *Legitymacja procesowa – pojęcie, funkcje i reżim procesowy*, PS 2020, nr 2, s. 27–42; P. Rylski, *Współuczestnictwo procesowe współwłaścicieli w sprawach o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym*, w: *Z zagadnień prawa procesowego cywilnego. Zbiór rozpraw dedykowanych pamięci Profesor Marii Jędrzejewskiej*, red. P. Rylski, K. Weitz, T. Zembrzuski, Warszawa 2018, s. 183), to jej przedstawiciele stosunkowo rzadko wypowiadają się co do rodzaju współuczestnictwa po stronie czynnej w sprawach o ustalenie prawa lub stosunku prawnego. W doktrynie wskazuje się jednak, że o legitymacji łącznej warunkującej powstanie współuczestnictwa koniecznego w przypadku powództw o ustalenie decydują stosunki materialnoprawne będące przedmiotem procesu (M. Jędrzejewska, *Współuczestnictwo...*, s. 162). Z tego powodu odrzuca się koncepcję, że współuczestnictwo konieczne występuje zawsze w stosunku do podmiotów ustalanego prawa lub stosunku prawnego. Wskazuje się zatem, że występowanie współuczestnictwa koniecznego wynikać musi z istoty spornego stosunku prawnego, a nie z założenia, że ustalenie jego istnienia lub nieistnienia musi być zawsze jednolicie w stosunku do jego podmiotów rozstrzygnięte. Jest ono bowiem wyrazem łącznej legitymacji procesowej, a nie tylko jednolitego stanowiska współuczestników. Podnosi się także, że istota spornego stosunku nie zmienia się w zależności od tego, z jakim powództwem powód występuje, a więc charakter współuczestnictwa w procesie o ustalenie musi być taki sam, jaki by był w razie wytoczenia powództwa o zasądzenie. W praktyce prowadzi to do konkluzji, że przypadki współuczestnictwa koniecznego w razie powództwa o ustalenie są bardzo rzadkie i chodzi tu jedynie o przypadki współposiadania praw rzeczowych lub takich do ochrony, których mają

zastosowanie przepisy dotyczące współwłasności, ponadto przypadki praw podmiotowo niepodzielnych, jak prawo odkupu i pierwokupu.

10. Przechodząc do przeglądu orzecznictwa, jeżeli chodzi o starsze wypowiedzi, to uznawano, że nie zachodzi współuczestnictwo konieczne po stronie czynnej w procesie o ustalenie nieważności umowy darowizny (uchwała SN z 7 sierpnia 1970 r., III CZP 49/70, OSNC 1971, nr 3, poz. 42). Skoro na nieważność bezwzględną czynności prawnej może się powołać każda osoba zainteresowana, to legitymowanym w takich sprawach jest każdy zainteresowany w ustaleniu tej nieważności bez względu na to, czy zainteresowane w takim ustaleniu są w tym samym stopniu również inne osoby. Z tej przyczyny po stronie zainteresowanych w ustaleniu nieważności bezwzględnej czynności prawnej nie zachodzi współuczestnictwo konieczne, a jedynie współuczestnictwo materialne jednolite.

W innym z orzeczeń Sąd Najwyższy uznał, że pomiędzy osobami bliskimi ubiegającymi się o wstąpienie w stosunek najmu na zasadzie art. 691 k.c. nie zachodzi współuczestnictwo konieczne (wyrok SN z 4 stycznia 1979 r., III CRN 271/78, OSNC 1979, nr 9, poz. 178), a także że nie zachodzi ono w sprawie o ustalenie istnienia roszczenia o zwrot wywłaszczonej nieruchomości (zob. wyrok SN z 3 lutego 2017 r., II CSK 152/16.).

W wyroku SN z 11 lutego 1985 r., II CR 462/84, stwierdzono: "w procesie o naprawienie szkody w zakresie składników należących do majątku wspólnego małżonków (art. 31 k.r.o.) po stronie powodowej zachodzi współuczestnictwo jednolite czynne. W takim wypadku do podjęcia czynności procesowej o charakterze dyspozycyjnym, której przedmiotem jest cofnięcie lub ograniczenie żądania, zawarcie ugody i uznanie powództwa, potrzebna jest zgoda obojga małżonków. Brak zgody jednego z nich wywołuje ten skutek, że taka czynność dyspozytywna jest bezskuteczna" (zob. G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, Lex/el. 2019, teza III.7 do art. 41). Odmienna sytuacja ma miejsce w przypadku współuczestnictwa biernego, czyli po stronie pozwanej, w razie sporu dotyczącego przedmiotu wchodzącego w skład majątku wspólnego małżonków. W powyższej sytuacji po stronie małżonków zachodzi zarówno współuczestnictwo materialne, jak i konieczne. Zgodnie z tezą wyroku SN z 20

czerwca 1964 r., I CR 635/63 (OSNC 1965, nr 7-8, poz. 116): „Jeżeli spór dotyczy składnika majątkowego współwłasności łącznej (a nie współwłasności w częściach ułamkowych), nie jest możliwe uwzględnienie powództwa tylko względem części jednego ze współuprawnionych małżonków, z tego zaś z kolei wynika, że oboje małżonkowie są uczestnikami koniecznymi postępowania”. Wystąpi również współuczestnictwo jednolite, albowiem wyrok dotyczyć będzie niepodzielnie małżonków (art. 73 § 2 k.p.c.). Powyższy skutek jest następstwem wspólności łącznej obejmującej majątek wspólny małżonków, której istota polega na niemożności wyróżnienia udziałów w trakcie trwania wspólności. Niewątpliwie zatem, ze względu na istniejącą pomiędzy małżonkami wspólność łączną, w przypadku uczestniczenia ich w procesie występuje współuczestnictwo jednolite, choć nie zawsze konieczne. Istotą zaś współuczestnictwa jest to, że wyrok dotyczyć ma niepodzielnie wszystkich współuczestników (art. 73 § 2 k.p.c.).

Sąd Najwyższy konsekwentnie przyjmuje pogląd, że współuczestnictwo konieczne bierne (po stronie pozwanej) w sprawach o ustalenie prawa występuje jedynie w sprawach dotyczących praw wynikających ze współwłasności lub zbliżonych stosunków prawnych – współposiadania. Przykładowo, ma to miejsce w sprawie dotyczącej nieruchomości objętej wspólnością ustawową (zob. wyrok SN z 20 czerwca 1964 r., I CR 635/63, OSNCP 1965, nr 7-8, poz. 116) lub w sprawie o eksmisję z lokalu objętego wspólnością ustawową (zob. wyrok SN z 13 czerwca 1967 r., III CR 107/67, OSNCP 1968, nr 4, poz. 66) pozwani muszą zostać oboje małżonkowie. W uchwale SN z 26 lipca 2017 r., III CZP 31/17 (OSNC 2018, nr 4, poz. 39) przyjęto zaś, że jeżeli w sprawie o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym nie występują po stronie powodowej wszystkie osoby uprawnione do złożenia wniosku o dokonanie wpisu (art. 10 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece i art. 626² § 5 k.p.c.), a po stronie pozwanej wszystkie inne osoby, których prawa mogą być wpisem dotknięte lub podlegają wpisaniu, sąd wzywa je do wzięcia udziału w sprawie w charakterze pozwanych, stosując art. 195 § 1 i 2 k.p.c.

11. Współuczestnictwo konieczne po stronie powodowej w sprawie o ustalenie nieważności umowy wykluczono również w wyroku Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2018 r., V CSK 424/17. Sąd wskazał, że w razie umowy zawieranej

przez kilka podmiotów, jako biorących pożyczkę z jednym podmiotem tę pożyczkę dającym, nie ma między pożyczkobiorcami współuczestnictwa koniecznego, w dodatku jednolitego, gdyż nie występuje sytuacja prowadząca do toczenia sporu sądowego na gruncie umowy pożyczki, w którym muszą wystąpić wszyscy pozwani pożyczkobiorcy łącznie (art. 72 § 2 k.p.c.), a tym bardziej, aby z istoty umowy pożyczki i przepisów jej dotyczących miało wynikać, że wyrok dotyczyć będzie niepodzielnie wszystkich współuczestników (art. 73 § 2 k.p.c.). Przypomnieć należy, że zasadą wyrażoną w art. 73 § 1 k.p.c. jest działanie każdego współuczestnika w imieniu własnym (zob. wyroki Sądu Najwyższego z 11 marca 2005 r., II CK 487/04, i z 17 listopada 2010 r., I CSK 67/10). Według utrwalonych poglądów brak jest współuczestnictwa koniecznego, niezależnie od tego, czy dotyczy to świadczenia, czy ustalenia w stosunku do jednego lub wszystkich uczestników, że zawarta umowa jest bezwzględnie nieważna (zob. wyrok SN z 7 marca 2007 r., II CSK 478/06; postanowienia SN: z 23 marca 2006 r. i z 18 września 2013 r., V CNP 84/12).

12. W nowszym orzecznictwie w wyroku Sądu Najwyższego z 18 maja 2022 r., II CSKP 362/22, wskazano, że „w nauce prawa, jak również w judykaturze trafnie podnosi się, że współuczestnictwo materialne, ale nie konieczne, ma miejsce wówczas, gdy jeden z małżonków wnosi powództwo dotyczące przedmiotów wchodzących w skład majątku wspólnego. O współuczestnictwie koniecznym nie może być mowy, albowiem czynności procesowe należą do czynności zarządu, a każdy z małżonków ma prawo do samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym (art. 36 § 2 k.r.o.).”.

13. W orzecznictwie sądów apelacyjnych można także wskazać na dwa nurty poglądów. Pierwszy uznaje występowanie współuczestnictwa koniecznego kredytobiorców po stronie powodowej w sprawach o ustalenie nieważności umowy kredytu oraz drugi – wykluczający tego rodzaju współuczestnictwo.

Jeżeli chodzi o pierwszy nurt poglądów, to należy wskazać wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 27 kwietnia 2022 r., V ACa 805/21, w którym przyjęto, że „w pomiędzy współkredytobiorcami zachodzi współuczestnictwo jednolite konieczne w rozumieniu art. 73 § 2 k.p.c. (podobnie wyroki Sądu Apelacyjnego w Warszawie: z 31 stycznia 2022 r., VI ACa 15/21; z 3 kwietnia 2020 r.,

VI ACa 22/19 i VI ACa 538/19). Do drugiego nurtu poglądów, odrzucających współuczestnictwo konieczne po stronie powodów w takich sytuacjach, można zaliczyć wyroki Sądu Apelacyjnego w Warszawie: z 7 września 2022 r., I ACa 364/22 i z 25 lutego 2022 r., V ACa 418/21.

W najnowszym orzecznictwie w uchwale z 19 października 2023 r., III CZP 12/23, Sąd Najwyższy przyjął, że w sprawie przeciwko bankowi o ustalenie nieważności umowy kredytu nie zachodzi po stronie powodowej współuczestnictwo konieczne wszystkich kredytobiorców".

Z orzecznictwa Sądu Najwyższego wynika ponadto, że w sytuacji wystąpienia z takim powództwem przez oboje małżonków zachodzi między nimi współuczestnictwo materialne (zob. uzasadnienie postanowienia SN z 15 kwietnia 2021 r., I CSK 43/21).

14. Rozstrzygając przedstawione zagadnienie, należy zauważyć, że w wypadku współuczestnictwa koniecznego po stronie czynnej jego występowanie determinuje układ stosunków materialnoprawnych, a nie regulacje procesowe dotyczące współuczestnictwa, poza przypadkiem gdy współuczestnictwo konieczne po stronie powodowej wynika wprost z przepisów prawa. Do takich wyjątków można zaliczyć sytuację, gdy w ustawie znajduje się wyraźna regulacja wskazująca na konieczność łącznego pozywania określonych osób. Do tych wyjątkowych wypadków zalicza się m.in. art. 57 k.p.c., zgodnie z którym, jeżeli prokurator, wytaczając powództwo, nie działa na rzecz oznaczonej osoby, wnosi pozew przeciwko wszystkim osobom będącym stronami stosunku prawnego, którego dotyczy powództwo. Jest to przepis szczególny. W ramach przepisów pozakodeksowych współuczestnictwo konieczne po stronie powodowej może powstać – na podstawie art. 266 § 1 k.s.h. – w sprawie o wyłączenie wspólnika ze spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (zob. wyrok SN z 19 marca 1997 r., II CKN 31/97, OSNC 1997, nr 8, poz. 116, z glosami: A. Szumańskiego i J. Kozaka, OSP 1997, nr 11, poz. 208, i M. Litwińskiej, PPH 1997, nr 1, s. 38 i n., a także wyrok SN z 5 lutego 2014 r., V CSK 156/13).

15. Z istoty stosunku obligacyjnego kredytu wynika, że zobowiązanie to jest podzielne (dług jest podzielny). Istnienie solidarności wywołuje konsekwencje określone prawem materialnym. Jak się przyjmuje, współuczestnictwo konieczne

nie zachodzi przy braku nierozzerwalnej więzi opartej na istocie stosunku prawnego i przy równoczesnym braku przepisu, który wskazywałby na konieczność łącznego występowania podmiotów, np. w przypadku zobowiązań solidarnych (tak M. Manowska, Komentarz do art. 72 k.p.c., LEX). Brak więc również współuczestnictwa koniecznego oraz jednolitego po stronie pozwanej w przypadku odpowiedzialności solidarnej bądź *in solidum* (zob. np. wyroki SN: z 9 sierpnia 2018 r., V CSK 424/17 i z 7 marca 2007 r., II CSK 478/06, a także postanowienia SN: z 23 marca 2006 r., II CZ 17/06 i z 18 września 2013 r., V CNP 84/12; odmienne stanowisko zajął SN w uzasadnieniu wyroku z 13 września 2018 r., II UK 259/17).

Nie oznacza to by istniała łączna legitymacja procesowa po stronie powodowej do wytoczenia powództwa o ustalenie nieistnienia stosunku kredytu, czy nieważności umowy kredytu. Po pierwsze, status w zakresie poszczególnych kredytobiorców może być zróżnicowany, co nie pozwala na jednolite rozstrzygnięcie i ocenę interesu prawnego po ich stronie przy powództwie ustalającym. Po pierwsze, sytuacja i pozycja prawna poszczególnych kredytobiorców może się znacznie różnić, co może oznaczać, że w stosunku do jednego z nich wystąpi skutek związania umową, a do innego taki skutek nie zajdzie. Nie każdy z kredytobiorców musi mieć status konsumenta, co oznacza, że w przypadku osób, które takiego statusu nie posiadają, np. jednym z kredytobiorców jest przedsiębiorca, wyłączone jest badanie abuzywności i powoływanie się na skutek w postaci nieważności umowy z tego tytułu. Ta sama klauzula umowna może być zatem uznana za abuzywną wobec strony umowy będącej konsumentem i zarazem za obowiązującą (pozbawioną nieuczciwego charakteru) w stosunku do strony tego samego kredytu, niekorzystającej z ochrony konsumenckiej.

Po drugie, może się okazać, że każdy z kredytobiorców mógł być odmiennie pouczony o treści postanowień umownych, jeden z nich w sposób wadliwy, a drugi w sposób prawidłowy, lub jeden z nich mógł działać w stanie wyłączającym świadome dokonanie czynności, podczas gdy w przypadku drugiego taka wada by nie wystąpiła.

Po trzecie, w przypadku stosunków wielopodmiotowych nie jest wykluczone, że stanowiska kredytobiorców co do woli związania się postanowieniem okażą się rozbieżne. Tym samym niektórzy z kredytobiorców mogą złożyć oświadczenie, że nie chcą korzystać z ochrony wynikającej z niedozwolonych postanowień umownych.

Resumując tę część rozważań, brak współuczestnictwa koniecznego po stronie powodowej ma swoje uzasadnienie także w okoliczności, że procesowa realizacja stwierdzenia nieważności umowy kredytowej ze względu na zawarte w niej postanowienia abuzywne ma swoją specyfikę, co wynika głównie z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE, w związku z tym że przepisy o ochronie konsumentów w tym zakresie stanowią implementację aktów prawa UE. Zawierają rozwiązania szczególne, które regulują skutki abuzywności umowy mogące powodować jej niezwiązanie przez konsumenta, natomiast nie dotyczą innych uczestników obrotu, chociażby były stroną tej samej umowy. Z tego względu procesowe odrębności tych postępowań zostały szczegółowo wyjaśnione w mającej moc zasady prawnej uchwale SN z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21. Wyjaśniano zatem, że na gruncie postanowień umownych nie mamy do czynienia z klasyczną nieważnością, ale niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 k.c.) jest od początku, z mocy samego prawa, dotknięte bezskutecznością na korzyść konsumenta, który może udzielić następnie świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną. Wedle tej uchwały sąd powinien uwzględnić wolę konsumenta i ustalić, czy został on należycie poinformowany o skutkach udzielonej zgody. Nie jest zatem wykluczone, że zgoda taka może być wyrażona także w postępowaniu sądowym.

Powyższe wskazuje, że mechanizm, o którym tu mowa, może być realizowany w razie opowiedzenia się za poglądem o braku współuczestnictwa koniecznego między stronami umowy kredytowej. Obowiązek pouczenia dotyczy bowiem jedynie konsumenta, który w procesie występuje, czyli wystąpił o udzielenie ochrony prawnej.

W sytuacji gdy z pozwem nie występują wszyscy dłużnicy z umowy kredytu, których sytuacja może być zróżnicowana podmiotowo i przedmiotowo, wówczas

żądanie powinno dotyczyć ustalenia nieważności nie tyle (całej) umowy, co raczej wynikającego z umowy zobowiązania (czy też np. umowy w części obejmującej zobowiązanie konkretnego dłużnika – powoda, względnie stosunku prawnego łączącego z pozwanym) dłużnika (dłużników) występującego po stronie powodowej. Nie rzutuje to bezpośrednio na status i ocenę zobowiązania pozostałych współdłużników, których sytuacja prawna i status może być odmienny, co wynika z rozwiązań prawa europejskiego (tak też K. Górski, *Wielopodmiotowość stosunku prawnego z udziałem konsumentów na tle umów kredytu i pożyczki bankowej – zagadnienia wybrane*, w: T. Szanciło (red.), *Prawna ochrona konsumenta rynku usług bankowych*, Warszawa 2023, Legalis; odmiennie Ł. Węgrzynowski, *Ustalenie nieważności umowy kredytu frankowego*, w: W. Borysiak, J. Wierciński, A. Gołaszewska, M. Olechowski (red.), *Ius et Ratio. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Skowrońskiej-Bocian*, Warszawa 2022, s. 176-199).

Dodatkowo należy zauważyć, że może okazać się, iż ze związku ze statusem i oceną innego z kredytobiorców nie ma podstaw do stwierdzenia braku związania umową (istnienia zobowiązania) po jego stronie, co wyklucza celowość formułowania zasady legitymacji łącznej – współuczestnictwa koniecznego po stronie powodowej. W takiej sytuacji może się okazać, że umowa nie jest nieważna, ale niektóre postanowienia nie wiążą konsumenta. Niekiedy możliwe jest przyjęcie reguły absorpcji – objęcia ochroną konsumencką w ramach zawartej umowy podmiotów, które realizują w ograniczonym zakresie cele niekonsumenckie umowy. Cel umowy może być zróżnicowany w ramach kredytu udzielonego jednemu kredytodawcy. Nie można też wykluczyć możliwości realizacji różnych celów przez kilku współkredytodawców (w tym celów mieszanych), z których niektóre będą miały charakter związany z prowadzoną działalnością gospodarczą, a inne nie. Kwestii tej jednak nie można generalizować. Wymaganie łącznego dochodzenia praw, ustalenia związania stosunkiem prawnym z natury podlegającego odrębnej ocenie w stosunku do każdego z kredytobiorców, mogłoby prowadzić do ograniczenia, a nawet wyłączenia ochrony materialnoprawnej i prawa do sądu (art. 45 Konstytucji RP, art. 6 EKPC) oraz wyłączenia skutecznej ochrony prawnej –

ze względu na sposób rozumienia legitymacji czynnej po stronie powodowej na gruncie prawa procesowego.

16. Elementem dopuszczalności powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.) jest występowanie po stronie powoda interesu prawnego w ustaleniu nieistnienia stosunku. Może to dotyczyć stosunku obligacyjnego kredytowego, co do którego każdy powinien mieć możliwość powołania się na nieważność umowy.

Na koniec więc argumentem za wyłączeniem istnienia współuczestnictwa koniecznego po stronie powodowej – kredytobiorców jest okoliczność, że z istoty powództwa o ustalenie wynika, iż przysługuje ono osobie posiadającej interes prawny w stosownym ustaleniu. Interes prawny powoda wyznacza zatem zakres przedmiotowy i podmiotowy tego postępowania [zob. K. Weitz, *Charakter interesu prawnego jako przesłanki powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.)*, PS 2018, nr 7-8, s. 7-36]. Interes kredytobiorcy może wyrażać się w tym, by ustalić wobec banku na przyszłość, brak istnienia obowiązku spłaty kredytu z powodu nieważności umowy. W takiej sytuacji drugi z kredytobiorców może, po pierwsze, nie wyrazić woli takiego ustalenia, co uniemożliwia łączne wystąpienie powodów po stronie powodowej, jak i po drugie, w rachubę może wchodzić sytuacja, w której współkredytobiorca nie kwestionuje nieważności umowy.

Jeżeli potencjalny współuczestnik jednolity nie był stroną w sprawie, to nie był w ogóle współuczestnikiem. Współuczestnictwo ma co do zasady charakter rzeczywisty, a zatem występuje tylko wówczas, gdy w charakterze strony występują rzeczywiście co najmniej dwa podmioty. *Prima facie* nie ma podstaw do wniosku, że po stronie, która dochodzi ustalenia nieistnienia tego stosunku, współuczestnictwo wszystkich kredytobiorców jest konieczne. Określenie kręgu powodów (i pozwanych) powinno zostać oznaczone przez samego powoda oraz przez jego interes prawny w ustaleniu, który wyznacza potrzebę wystąpienia z takim żądaniem (art. 189 k.p.c.). Interes ten należy ustalać indywidualnie.

17. Reasumując, legitymowanym czynnie w sprawach o ustalenie nieważności umowy kredytu i o zwrot nienależnych spełnionych świadczeń na jej podstawie jest każdy zainteresowany w ustaleniu tej nieważności bez względu na to, czy zainteresowanymi w takim ustaleniu są w tym samym stopniu również inne podmioty. Z tej przyczyny po stronie zainteresowanych w ustaleniu nieważności

bezwzględnej czynności prawnej nie zachodzi współuczestnictwo konieczne. Natomiast współuczestników występujących wspólnie w procesie wiąże współuczestnictwo materialne jednolite. Wydany bowiem w takiej sprawie wyrok dotyczy niepodzielnie ich wszystkich (zob. uchwałę SN z 7 sierpnia 1970 r., III CZP 49/70, OSNCP 1971, nr 3, poz. 42).

Odpowiedź na zagadnienie prawne dotyczy wyłącznie kwestii legitymacji łącznej i współuczestnictwa koniecznego po stronie powodowej. Nie rozstrzygano kwestii współuczestnictwa stron umowy po stronie pozwanej.

18. Z uwagi na odpowiedź na pytanie numer jeden, zbędne staje się wyjaśnienie zagadnienia numer dwa.

Z tych przyczyn na podstawie art. 390 k.p.c. orzeczono, jak w uchwale.

(A.G.)

[ms]